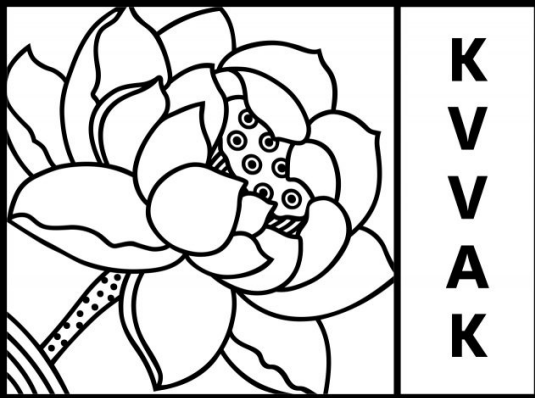

Koninklijke Vereniging van Vrienden der Aziatische Kunst

Reisbrieven over Aziatische kunst

door Herman Visser 1921-1922

Algemeen Handelsblad van Donderdag 9 November 1922 - Avondblad - Tweede blad, p. 5
[bewerking: Pauline Lunsingh Scheurleer en Nitish Soundalgekar]

Reisbrieven over Aziatische kunst

XXIII - Ajantâ. Elurâ. Elephanta. Zuid-Indië. Ceylon

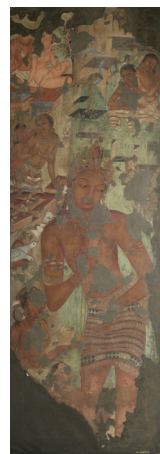
Ten Noord-Oosten van Bombay [afb. 1], dus in het Westelijk gedeelte van Centraal-Vóór-Indië, liggen twee der, niet ten onrechte, vermaardste Indische monumenten-complexen: de omvangrijke rotstempels van Ajantâ¹ en die van Elurâ.²

Bovenmenselijk doet de schepping van grootere Aziatische rotstempels aan. Die, met primitieve hulpmiddelen, uit het harde gesteente gehouwen, weidsche, architectonisch en plastisch rijk en gecompliceerd behandelde tempelbinnenruimten, moeten aan den ontwerper ontzagwekkende conceptie-eischen hebben gesteld, wat hier in devoten en volhardenden arbeid, in technisch opzicht volbracht is, wekt onze eerbiedige, diepe bewondering.

Ieder die zich, zij 't slechts terloops met Indische kunst heeft beziggehouden, denkt bij 't noemen van Ajantâ aan de "fresco's" [afb. 2], die de wanden dezer Boeddhistische tempels bedekken, terwijl hij stellig ook heeft hooren verluiden, dat er stijlverwantschap bestaat tusschen deze fresco's en de wandschilderingen van den Japanschen tempel Hôryû-ji. Het is een bewijs voor het aanvangsstadium, waarin de Aziatische kunstgeschiedenis nog steeds verkeert, dat ten aanzien van grandioze monumenten als Ajantâ en Hôryû-ji, beweringen van fundamenteelen aard worden verspreid, die òf onjuist zijn, òf bepaald kant noch wal raken. Want de fameuze "fresco's" van Ajantâ blijken een soort tempera-schilderingen te zijn, naar de Italiaansche professor, die met de werkzaamheden tot behoud der zich in deerniswekkenden en uiterst fragmentarischen toestand bevindende wandschilderingen is belast, mij verzekerde. En met de goddelijk, feillooze lijnkunst der Hôryû-ji-schilderingen - zoo uiterst harmonisch, treffend-eenvoudig gecomponeerd -, heeft de drukke, kleurrijke, picturale en pate-achtige schilderkunst van Ajantâ, zou men zoo zeggen, niet het geringste gemeen.

Bourne & Shepherd, [Uitzicht op de zee vanuit Watson's hotel in Mumbai](#) [afb. 1], 1870, foto 23,3 x 28,4 cm, Rijksmuseum, Amsterdam, inv.nr. RP-F-F80403

John Griffiths, [Kopie van een fresco in Ajanta \(grot 1\)](#) [afb. 2], 1877-1878, olieverf, 27,80 x 94 cm, Victoria & Albert Museum, Londen, inv.nr. IS.14-1885

1 Ajanta.
2 Ellora.

De plastiek van Ajantâ is vooral van belang voor degenen, die zich de bestudeering van den samenhang tusschen Voor-Indische en Hindoe-Javaansche kunst tot taak heeft gesteld. Ik wees daar in brief XVI reeds op.

Zeker geeft de beeldhouwkunst van Ajantâ veel te genieten [afb. 3]. Of zij echter, naar het inzicht van twee der voornaamste autoriteiten op het gebied der Indische kunstgeschiedenis boven de kunst van Boroboedoer kan worden gesteld, moet ten eerste worden betwijfeld.

Tot nu toe is aan de wandschilderingen van Ajantâ veel meer aandacht geschonken dan aan haar plastiek. Daar men voor de kennisneming der vroege Indische schilderkunst vooreerst nog vrijwel geheel op Ajantâ is aangewezen, is deze eenzijdig gerichte belangstelling voor de kunst der, sedert kort niet al te lastig te bereiken, rotstempels, alleszins te begrijpen.

Ajantâ ligt, door rotswanden omsloten, in een onherbergzaam gebied, waar panthers vaak hun opwachting maken. Er heerscht een beklemmende stemming. Daarentegen liggen de rotstempels van Elurâ in een streek, waarvan iets weidsch en verruimends uitgaat. Voor de lage rotswanden van Elurâ strekt zich een enorme hoogvlakte uit, waarvan het verschiet aan scheppingen van Hercules Seghers doet denken.

Elurâ bestaat uit Brahmaansche [afb. 4], Boeddhistische [afb. 5] en Jainistische heiligdommen [afb. 6]. Daarvan komen, als kunstuiting, de Brahmaansche rotstempels ongetwijfeld het eerst in aanmerking. De Kailâsa-tempel bekleedt onder deze Brahmaansche heiligdommen de schoonste en voornaamste plaats [afb. 7].

Terwijl alle rotstempels van Ajantâ werden verkregen door uitholling der rotsen (waardoor dus binnenruimten, holen, ontstonden), is het midden-complex van den Kailâsa-tempel vrijstaande architectuur. Een monolith dus, ontstaan door het uithouwen van een breede, U-vormige geul uit de, naar schatting, hier slechts een vijf-en-twintig meter hoge, terrasvormige steenlaag.

Het open gedeelte van de U vormt natuurlijk het front, terwijl de buitenste U-begrenzing geen kale rotswand, doch een met open galerijen, rijk beeldhouwwerk en ornament voorziene prachtige afsluiting is van het zich in het centrum verheffende deel van den tempel.

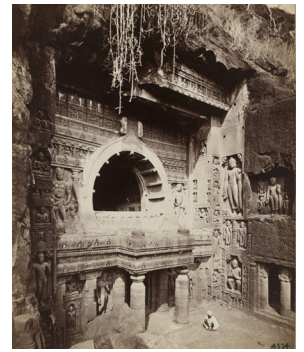
Hoogst merkwaardig bij den Kailâsa tempel is de in groote plakken en brokken gespaard gebleven, rijk beschilderde, stucco-bedekking. Natuurlijk zou eerst eens vastgesteld moeten worden, of deze stucco-laag "de l'époque" is. Toch sterkt haar aanwezigheid in het geloof, dat ééns, veel, of nagenoeg alle, Aziatische steen-plastiek met een rijk en kleurig beschilderde stucco-laag bedekt is geweest.

Jainistische heiligdom,
[Interieur van een Jain-grot \(nr. 32\) te Ellora](#) [afb. 6], 1865 - 1880, foto, 23,5 x 29,2 cm, Rijksmuseum, Amsterdam, inv.nr. RP-F-2013-97

[Gezicht op de Kailasa Tempel in Ellora](#) [afb. 7], 1835, staalgravure, 10,3 x 16,4 cm, Rijksmuseum, Amsterdam, inv.nr. RP-P-2018-3507

Francis Frith, Ajanta, [Ingang van grot 19](#) [afb. 3], 19de eeuw, foto, 20,9 cm x 15,9 cm, Victoria & Albert Museum, Londen, inv.nr. E.1115-2008

Brahmaanse heiligdom, Francis Frith, [Grotten van of Ellora](#) [afb. 4], 1850-1870, foto, hoogte 16,5 x 20,3 cm, Victoria & Albert Museum, Londen, inv.nr. E.208:425-1994

Boeddhistische heiligdom, Matthew Urlwin Sears, [Boeddhistische tempel in een grot in Ellora](#) [afb. 5], 1837, houtgravure, 11 x 16,1 cm, Rijksmuseum Amsterdam, inv.nr. RP-P-2018-3505

Het moderne kunstinzicht zal zich slecht met een procédé kunnen vereenigen, dat, voor ons hedendaagsch plastisch gevoel, een vergrijp tegen de heiligste wetten der beeldhouwkunst beteekent. Toch mogen wij niet blind zijn voor wat eens is geweest, en voor hoe het eens is bedoeld. Aan een ieder zij het dan overgelaten om toe te juichen of te betreuren, dat het kleurige en rijke kleed der Aziatische steen-sculptuur door den tijd weg werd gevaagd.

Voor het fijne vormgevoel en de edele lijngeving te Ajantâ, treedt bij den Kailâsa tempel een vergroving in de plaats. De richting van het Boeddhisme te Ajantâ en het kunstgevoel uit dien tijd, leidden tot eenvoudige en nobele composities in beeldhouwwerk en architectuur. De later tijd, en de, bij Brahmaansche voorstellingen, nagenoeg steeds rijkere tafereelen, verleen aan den Kailâsa tempel een druk aspect [afb. 8]. De rustige stemming te Ajantâ en de zweele atmosfeer van het Brahmaansche gedeelte van Elurâ staan tot elkander in scherp contrast.

Men doet goed, via Ajantâ en Elurâ naar Bombay te reizen. Niet bepaald omdat het drukke en mondaine Bombay een fraaie bekroning van het in Ajantâ en Elurâ beleefde kan worden genoemd, maar omdat zich in de onmiddellijke nabijheid van Bombay het kleine, uiterst gemakkelijk te bereiken, eiland Elephanta bevindt, dat de trouwe hoedster is van een der subliemste, meest grandioze monumenten der Aziatische kunst.

De rotstempel van Elephanta [afb. 9]! Een onnoozel havenstoombootje verlaat vroeg in den morgen een stad, die met haar zeekant-aspect niet voor den aanblik van de grootste Westersche haven onderdoet, om u een uur later naar de eenzaamheid van een miniatuur-eiland en naar een der hoogste uitingen van menscheijk beeldend vermogen, te brengen.

De beroemde drie-hoofdige buste van dezen Brahmaanschen rotstempel, ongeveer vier meter hoog, mag, dunkt mij wel als het zenith der Indische beeldhouwkunst worden beschouwd [afb. 10]. Als apotheose van het geheele, ons op heden bekende, overweldigend omvangrijke complex der in Azië ontstane plastiek. Want de beste scheppingen der Oost-Aziatische beeldhouwkunst geraken, gehouden naast de hoogste werken der Indische sculptuur, op het tweede plan. Indië was bij uitstek het land van den beitel; Oost-Azië dat van 't penseel.

Elephanta hoogtepunt van Aziatisch plastisch vermogen; de wandschilderingen van den Japanschen tempel Hôryû-ji *) het overweldigendste dat in de Aziatische schilderkunst wellicht werd bereikt. Het overeenkomstige in beide scheppingen – bij de groote eenheid der Aziatische kunst is het niet geforceerd hier op overeenkomstigheden te wijzen –, is een grandeur van compositie en een beheersching van lijnverloop, die bovenmenscheijk aandoen. De diepe emotionaliteit en de ontzaglijke spanning van bouw en vormgeving grenzen, indien men de aanzienlijke afmetingen te Elephanta en in den Hôryû-ji in aanmerking neemt, aan het ongelooflijke, aan wat men slechts in stoutsten droom voor mogelijk houdt.

Wie maar even belang in Indische kunst stelt, verzuime vooral niet (dit is werkelijk hoogst ernstig gemeend) den superben derden band van Goloubew's serie "Ars Asiatica"³ te bekijken. Elephanta is hierin in een veertiental platen op een wijze gereproduceerd, die boven allen lof is verheven.

Robert Grindlay, [*De opgegraven tempel in Ellora*](#) [afb. 8], kleuren aquatint, 39,4 x 29,1 cm., Victoria & Albert Museum, Londen, inv. nr. IS.4:10-1955

Clifton & Co., [*Linga heiligdom in de grotten van Elephanta*](#) [afb. 9], ca. 1895-1915, foto, 19 x 23,9 cm, Rijksmuseum, Amsterdam, inv.nr. RP-F-00-5347-74

[*Driehoofdige buste te Elephanta*](#) [afb. 10], Samuel Bourne (toegeschreven aan), Reliëf met Sadashiva in de grot van Shiva te Elephanta nabij Mumbai, 1868-1870, foto, 22,5 x 28 cm, Rijksmuseum, Amsterdam, inv.nr. RP-F-F80411

3 Auguste Rodin, A. Coomaraswamy, E.-B. Havell et al., *Sculptures çivaïtes* (Ars Asiatica 3. Ed. Victor Goboulew), Brussel, 1921.

Zie den bouw van lippen- en kinpartij, het modelé, de bovenzinnelijk schoone profiel- en liplijnen van den middelsten kop als drie-hoofdige buste op platen 19 en 20, en bekijk vooral plaat 22: het profiel van den geweldigen rechterkop van de buste, bekroond met den onvergetelijken haartooi, prachtig in de wijze waarop de haarkrullen werden gehakt, goddelijk in de tegenbeweging tusschen de fijne guirlandes en de arabeske die de parelsnoeren omhoog heft.

Ethnografie slechts, dit alles? Jachtterrein, dat gereserveerd blijft voor den op iconografischen buit belusten, voor de schoonheid meestal dooden, historicus-philoloog? Of scheppingsdomein van een dracht, die nog maar weinigen tot nu toe hebben beseft? Doch hierover in mijn volgenden, laatsten, brief nog een enkele opmerking.

De emotionaliteit, die in het rythme der lijnen en vlakken van de figuurplastiek te Elephanta aangevoeld wordt, doortrikt ook de profileering der zuilen van dezen rotstempel, die in hun geheele structuur, bij eersten aanblik, misschien wat plomp lijken, doch die, bij geheele overgave, een verfijning openbaren, die, in haar abstractheid, een religieus-getinte extase te evoqueeren vermag.

Toen ik Elephanta beleefde, had ik nagenoeg een geheel jaar kijken en reizen achter den rug. Hetgeen volstrekt niet belet heeft, dat ik in een verrukking van een intensiteit als zelden tevoren geraakte. Men verkeert dan in een dusdanig hevige spanning, dat men niet de geringste afleiding vermag te verduren. Vandaar was het een wijze bestiering, dat ik Elephanta op een vreemdelingloozen morgen kreeg te genieten. Het Indische personeel van den tempel, mijn eigen bediende inclus, gebod ik, zeer ondemocratisch, ijzingwekkende stilte. Voor een enkel uur in ons leven behooren wij tot absoluut alleenheerscherschap gerechtigd te zijn.

Van Bombay reisde ik, met een oponthoud om den rotstempel van Kârli [afb. 11] te bezichtigen, naar Madras⁴ [afb. 12]. Met deze stad begon voor mij Zuid-Indië dus.

Opeens een andere sfeer. Hier bloeide in een tijd, toen Noord-Indië zijn beste kunst achter den rug had (globaal: nà de middeleeuwen) een àndere kunst. Hier leeft een ander volk, met de Noord-Indiërs verschillend van habitus, en vooral van temperament. Hier is een rijk landschap, een heerlijke verademing na de dorheid van Centraal- en Noord-Indië. Indië vormt inderdaad, zooals velen reeds hebben verkondigd, een werelddeel op zichzelf.

Madras bezit een bekend en belangrijk museum⁵, dat zijn roem vooral is verschuldigd aan zijn talrijke Zuid-Indische bronzen en aan een omvangrijke verzameling beeldhouwwerk van de stûpa van Amarâwati⁶ [afb. 13].

[Chaitya in de Karli-grotten nabij Mumbai](#) [afb. 11], 1870 - 1890, foto, 22,8 x 30,5 mm, Rijksmuseum, Amsterdam, inv.nr. RP-F-2003-41

Nicholas & Co. (mogelijk), [Twee mannen voor het hoofdpostkantoor in Chennai \(Madras\)](#) [afb. 12], foto, 22 cm x 27,8 cm, Rijksmuseum, Amsterdam, inv.nr. RP-F-F02511

[Voorbeeld van de kunst van Amaravati, zuil met kleine mensen en guirlande](#) [afb. 13], Andhra Pradesh, 250-300, steen, 48 x 17 cm, Rijksmuseum, Amsterdam, bruikleen KVVAK, inv.nr. AK-MAK-304

4 Chennai.

5 Nu: Government Museum, Chennai. Een eerste voorloper (Central Museum) werd al in 1830 gesticht.

6 Amaravati.

Onder de Zuid-Indische figuurbronzen zijn de twee dansende Ćiwa-figuren (Natarâja) van meer dan een meter hoogte, overbekend [afb. 14]. De zoeven genoemde derde band van “Ars Asiatica” geeft er schitterende afbeeldingen, vooral prachtige détail-afbeeldingen, van.

Ik dien het aan t  groote verwachtingen te wijten, dat beide bronzen (afschuwelijk opgesteld) mij niet zijn meegevallen. Niet dat ik model  en actie niet weet te waardeeren; daar is zeer, zeer veel schoons in (vooral in de figuur op plaat 7). Maar in détails is veel grofs, is veel dat niet  f, dat niet consequent doorgevoerd is (zie de rafelige lijnbehandeling van de oogenpartij op plaat 4).

De kleine dansende Krishna uit het Indian Museum te Calcutta, die men in Den Haag ter tentoonstelling van Indische beeldhouwkunst heeft kunnen bewonderen, acht ik veel sterker en fijner staal van Zuid-Indische bronskunst. Ik vraag me af of dit stuk, dat door sommige uitermate is gewaardeerd, doch dat anderen absoluut niet aangevoeld hebben, omdat hun waarschijnlijk de voorstelling vreemd is (en zij, nog steeds, kunstwerken niet als vorm en rythme hebben leeren beleven!), niet als de beste, of als een der beste ons tot nu toe bekende Zuid-Indische bronzen in aanmerking komt!

Vanuit Madras kan men tegenwoordig per auto de aan de kust gelegen monumenten van M mallapuram bereiken [afb. 15 en 16]. De tocht leidt door een weelderige streek, die heerlijke Javaansche en Balineesche herinneringen wekt, naar de hoogst interessante reeks kleine monolith-tempels (vrijstaande architectuur), omgeven door, ermede in te los architectonisch verband gebrachte, monumentale, waarschijnlijk niet geheel voltooide, dierplastiek (Nandi, olifant enz.), die, evenals de tempeltjes, uit de volle rots is gehakt; naar het beroemde, bizarre, rotsrelief, dat Goloubew als de nederdaling van de Ganges op de aarde, heeft kunnen determineren, en naar eenige in de onmiddellijke nabijheid van dit reliëf gelegen rotstempels, die als holenarchitectuur uitgevoerd zijn.

Voor de dierplastiek en de holensculptuur raadplege men Cohn’s “Indische Plastik”⁷; voor het rotsreli f, vooral wederom “Ars Asiatica” III. Uit plaat 29 van laatstgenoemde publicatie blijkt duidelijk, hoe de rotsformatie, de verticale scheur in de rots, tot deze conceptie geleid hebben. Conceptie, die bij alle barokheid, toch zeer veel schoons biedt in hare details (de olifanten vooral!)

Van het overig Zuid-Indië heb ik slechts Tanjore⁸ en Madura⁹ kunnen bezoeken. Madura is opdringerig en druk [afb. 17]. Alles aan den grooten tempel is op allernaangenaamste wijze op vreemdelingenbezoek gedresseerd, en het geheele gebouw, dat vooral in ’t beeldhouwwerk ongevoelig moet worden genoemd, is doortrokken van de in de stad hangende atmosfeer. Dat ik vóór Madura het sympathieke, stille en fijne Tanjore bezocht, dat de reis niet andersom liep, spijt mij nog steeds.

[Nataraja](#) [afb. 14],
Poruppumettupatti,
Tirumangalam Taluk,
Madurai District, 9e eeuw,
Government Museum
Chennai

[Mahavellipore tempel aan de kust](#) [afb. 15], 1850-1870, foto, 16,5 x 20,3 cm, Victoria & Albert Museum, Londen, inv. nr. E.208:2154-1994

Francis Frith, Mahavellipore.
[1st & 2de rotstempel](#)
[afb. 16], 1850-1870, foto, 16,5 x 20,3 cm, Victoria & Albert Museum, Londen, inv.nr. nr. E.208:2145-1994

Samuel Bourne (toegeschreven aan), [Optocht van Ratha Yatra met versierde wagens in Madurai](#) [afb. 17], 1869-1870, foto, 23,1 x 27,3 cm, Rijksmuseum, Amsterdam, inv.nr. RP-F-F80205

7 William Cohn, *Indische Plastik*, Berlijn, 1921.

8 Thanjavur.

9 Madurai.

Tusschen den bouw van den tempel van Tanjore [afb. 18] en dien van Madura zijn niet minder dan zes eeuwen verlopen. Tanjore's heiligdom dateert uit de elfde, Madura's groote tempel uit de zeventiende eeuw [afb. 19]. Tanjore is nog beheerscht; 't is rijk, maar niet overladen als veel latere Zuid-Indische bouwkunst. Vooral het nevencomplex van den tempel, dat schitterend geornamenteerd is, moet worden genoemd.

Zonder naar de methode van de Strzygowski-discipels¹⁰ steeds op verwantschap te willen wijzen (dat wordt vaak een obsessie), moet ik toch aanstippen, dat de tempel te Tanjore mij hier en daar aan Bali herinnerd heeft. Dr. Tagore zag, toen ik hem mijn Bali-opnamen toonde, in den bekende Balineeschen spleetvormigen toegang tot een tempelterrein, een in het midden uit elkander geschoven Zuid-Indische Gôpuram (hooge poorttoren, die zich naar boven conisch verjongt, Zie Cohn, *ibid*, afb. 94). Wat mij voorts een meisje in Tanjore voorgedanst heeft, heeft mij in rythme en felheid aan de Balineesche Legon-danseresjes herinnerd.

Berust deze gelijkenis op verwante geaardheid van Baliër en Zuid-Indiër, op gemeenschappelijke Hindoeïstische kunstbasis? Of zijn de banden directer en nauwer geweest?

Over Ceylon, eind van het Aziatische deel van mijn reis, slechts enkele regels, daar ik reeds te veel plaatsruimte vergde.

Een natuur, die zeer wordt geroemd, doch 't me dunkt volkomen tegen Padang'sche bovenlanden, Bali en Java aflegt. Een volk, dat door zijn – Peter Altenberg zou hebben gezegd: ongelukkige gelukkige – ligging, zóó lang allerlei vreemde overheersching genoot, dat het tot een wezenlooze massa degenereerde, die sedert lang geen kunstdaden meer vermag te volbrengen.

In dit milieu zonder veel houding treft men echter hoogst belangwekkende bouwvallen aan: de ruïnes van Anurâdhapura [afb. 20] en die van Polonnâruwa [afb. 21], die in plastiek en vooral in ornament (als combinatie op trappen en trapvleugels!) *frappant* vergelijkingsmateriaal met Hindoe-Java opleveren.

Het museum te Colombo heeft mij niet bijster geboeid. De instelling is overrijk aan *latere* Ceylonsche figuurbronzen, die veelal niet meer zijn dan een caricatuur van de vaak zoo sterke Zuid-Indische bronzen; is echter arm aan goede steensculptuur van het eiland.

Joseph Lawton, [Liggende Boeddha](#) [afb. 21], Gal Vihara, Polonnaruwa, ca. 1860-vóó 1872, foto, 21,3 x 28,1 cm, Rijksmuseum, Amsterdam, inv.nr. RP-F-00-6423

[Brihadisvara-tempel te Thanjavur \(tanjore\)](#) [afb. 18], 1870 - 1890, foto, 21 x 28,7 cm, Rijksmuseum, Amsterdam, inv.nr. RP-F-F02524

Nicholas & Co. (toegeschreven aan), [Toegangs-poort en Gopuram van de Minakshitempel in Madurai](#) [afb. 19], 1878, foto, 27,7 cm x 22,8 cm, Rijksmuseum, Amsterdam, inv.nr. RP-F-F02515

Charles T. Scowen & C. [Trappen leidend naar de heilige bodhiboom in Anuradhapura](#) [afb. 20], ca. 1875-1880, foto, 21,8 x 27,9 cm, Rijksmuseum, Amsterdam, inv.nr. RP-F-F01197-AQ

Een kernachtig afscheid van Azië is mij te Colombo [afb. 22] dus niet beschoren geweest. Gelukkig vervagen de minder goede impressies snel. Zij worden door het als schoon en sterk beleefde verdrongen.

Op die beste herinneringen aan Azië's weidsche en heerlijke kunst zoude ik, zeer algemeen, in den volgenden en laatsten brief nog terug willen komen.

H. F. E. Visser

Den Haag, half October 1922

*) Waarschijnlijk ten onrechte in mijn reisbrief over den Hôryû-ji voor werk van een Indiër gehouden. Wij zullen, op zoek naar den schilder van deze wandschilderingen, meer den Centraal-Aziatisch/Chineeschen kant uit moeten. Zie Kümmel's belangrijke opmerking in zijn "Die Kunst Ostasiens"¹¹, 1e dr., blz. 27 (commentaar bij plaat 13). Of het probleem omtrent de landstreek, die het levenslicht aan den schilder van Hôryû-ji schonk, ooit tot een oplossing zal kunnen worden gebracht, is hoogst twijfelachtig.

W.L.H. Skeen & Co.,
Straatgezicht in Colombo
[afb. 22], ca. 1880-1883, foto,
21,3 x 27,4 cm, Rijksmuseum,
Amsterdam, inv.nr. RP-F-
AA3188-BT